

HISTORISK TIDSKRIFT
(Sweden)

127:4• 2007

Näten på Limhamn

Johan Lundin, *Näten på Limhamn: sociala relationer i ett lokalsamhälle 1870–1914*, diss., Lund: Sekel, 2006. 395 s. (Summary: Networks at Limhamn: social relations in a local community 1870–1914.)

Inom den historiska forskningen om statens roll under det industriella genombrottet har perspektivet oftast varit nationellt medan studier av den lokala statens bidrag till den industriella utvecklingen ännu är mindre vanliga. Sådana lokala studier erbjuder dock en möjlighet att närmare analysera de konkreta effekterna av de statliga åtgärderna såväl som de lokala politiska initiativ som dessutom togs för att driva fram och på en industriell utveckling. Med detta kan även nya frågor kring den framväxande arbetarrörelsen ställas. Studier av vilken roll den kommunala politiken spelade i den process som långsiktigt innebar att en ursprungligen oppositionell och politiskt marginell arbetarrörelse allt mer integrerades i samhället kan inte minst ge nya infallsvinklar till den numera närmast klassiska frågan om reformismens framväxt inom arbetarrörelsen. För den som så vill kan detta naturligtvis ytterst aktualisera den mer principiella frågan om i vilken utsträckning en grund lades redan under det industriella genombrottet till det som kom att bli den svenska modellens korporativa samförstånd.

Det fruktbara i lokala studier som knyter samman industriell utveckling, lokal stat och arbetarrörelse framgår med all önskvärd tydlighet i Johan Lundins brett upplagda och empiriskt tunga avhandling. Limhamn utanför Malmö upplevde en dramatisk utveckling under den studerade perioden. Den snabba befolkningstillväxten – 1870-talets omkring tusen invånare hade 40 år senare tiofaldigats – fick direkta konsekvenser för det kommunala styret. Från att ha tillhört Hyllie kommun blev Limhamn 1887 ett municipalsamhälle inom kommunen för att 1906 bli en köping som Hyllie införlivades med. Utvecklingen hade sin grund i att Skånska Cement under ledning av den religiöst anfäktade disponenten Rudolf Fredrik Berg, även kallad Cement-Jesus, 1889 anlade en cementfabrik i Limhamn och därefter på olika sätt successivt utvidgade sin verksamhet. I spåren av detta följde framväxten av ett brett spektrum av folkrörelser där arbetarrörelsen snart intog en framträdande roll.

Det är alltså de sociala relationerna i detta lokalsamhälle som Lundin analyserar i sin avhandling. Som titeln anger är det de sociala nätverken i Limhamn som står i fokus och som i studien bildar den väv som binder samman industrins utveckling med lokal politik och folkrörelser. Närmare bestämt är syftet att ”utifrån de sociala nätverken studera hur ett lokalsamhälle konstrueras i en specifik kontext; nämligen bruksorten Limhamn i den svenska samhällsomvandlingen årtiondena före och efter sekelskiftet 1900. Det handlar med andra ord om hur individer

och kollektiv genom sin interaktion med varandra skapar och omvandlar det samhälle de lever i". Men till detta kommer uppenbarligen ett annat, om än mer indirekt uttalat syfte. Lundin hävdar nämligen att hans studie representerar en tidigare "oprövad ansats" och därför är "metodprövande". Denna typ av "nätverksmonografi över ett lokalsamhälle är oprövad på svensk botten", menar han. Med andra ord reser avhandlingen också mer grundläggande frågor kring den sociala nätverksanalysens för- och nackdelar.

Nätverk som maktinstrument

Avhandlingen omfattar sex delar som i sin tur rymmer ett tjugotal kapitel. I den första delen redovisas "utgångspunkter och vägval" och ett första kapitel redogör för teoretiska perspektiv och avgränsningar, urval, metod och material. Här presenteras och diskuteras inte minst avhandlingens centrala begrepp: sociala nätverk, socialt kapital, klass, genus, makt, motmakt och patriarkalism, vilket ger en antydning om bredden i studiens ansats. Lundin visar en betydande förtrogenhet med den teoretiska diskussionen och den tidigare forskningen på olika och mer sällan sammankopplade områden. Ett liknande intryck ger det följande kapitlet om forskningsläget, vilket i första hand tar upp familjehistoria, folkrörelseforskning och nätverksforskning, och som leder fram till avhandlingens fyra konkreta frågeställningar.

Den första av dessa – "vilka relationer fanns till familj och släkt utanför hushållet?" – markerar en strävan att ge ett bidrag till den numera närmast klassiska diskussionen om familjens roll under det kapitalistiska industrisamhällets formering. Den andra – "vilka relationer fanns till människor och grupper som inte räknades som familj och släkt?" – syftar till att belysa hur individerna förhöll sig till olika sociala gemenskaper utanför familjen, såsom grannskap, arbetskamrater och vänner men också till de framväxande folkrörelserna. Den tredje frågan – "hur interagerade de olika folkrörelserna med varandra?" – har som ambition att kartlägga och kasta ljus över relationer och eventuella konflikter och blockbildningar inom folkrörelsevärlden. Den fjärde – "på vilket sätt hängde föreningsliv, näringsliv och kommunalpolitiken samman?" – uttrycker strävan att just knyta samman relationerna mellan industri, folkrörelser och lokal politik i lokalsamhället Limhamn. Den första avdelningen avslutas sedan med ett bakgrundskapitel som placerar in detta lokalsamhälle i ett vidare nationellt, men till viss del även internationellt, sammanhang.

I den andra avdelningen, "Näringarnas nätverk", undersöks de sociala relationerna inom den industri som utgjorde den avgörande ekonomiska och politiska kraften bakom Limhamns omvandling under den studerade perioden. Frågan studeras också inom det mer traditionella fisket. I kapitel 4 om "bolagens nätverk" visas bland annat genom en studie av överlappande ledamotskap i bolagsstyrelserna, att företagen i Limhamn var uppdelade i en storbolagsgrupp och en små-

bolagsgrupp som dock var sammanlänkade genom cementbolagets disponent Berg. Kapitel 5 innehåller en kollektivbiografi över Limhamns fiskare utifrån en prosopografisk metod men tecknar också en bredare bild av fiskets historiska utveckling på orten. Här påvisas bland annat fiskarnas behov av nära relationer till disponent Berg och Cementbolaget, som vid nedgång i fisket kunde erbjuda kompletterande försörjningsmöjligheter. Men nätverksanalysen avslöjar inte bara den väv av relationer som bidrog till den starka koncentrationen av makt och inflytande hos Cementbolaget och dess disponent. I Lundins tappning ger den också exempel på hur denna makt utövades och användes, bland annat för att ställa den lokala statens resurser till industrins förfogande.

Därefter riktas intresset mot folkrörelsernas nätverk i en omfattande och brett upplagd undersökning som upptar närmare ett hundratal sidor i avhandlingen. Med stor energi och uppslagsrikedom har Lundin här i det närmaste dammsugit arkiven efter spår av folkrörelsernas organisationer. Här möter vi väckelse och frikyrkor, sjukkassar, arbetarrörelsen – såväl dess fackliga som politiska gren –, nykterhetsrörelsen, idrottsrörelsen och ytterligare några mindre föreningar. Denna breda kartläggning måste betraktas som ett pionjärarbete liksom analysen av relationen mellan de olika folkrörelserna. Den leder också fram till ett av avhandlingens mer grundläggande resultat, nämligen att folkrörelserna formerade sig som två klart urskiljbara block: dels det religiösa, där disponent Berg ytterst var den som drog i trådarna, dels arbetarrörelsens nätverk, som enligt Lundin tidigt utvecklade ett sammanhållande arbetaretablissemang. Mellan dessa block var motsättningarna antagonistiska och det pågick en hegemonisk kamp. Återigen är det en nätverksanalys som inte stannar vid att kartlägga förekomsten av relationer och kontakter utan som också har ambitionen att visa vilken roll dessa relationer spelade för individers, grupper och organisationers ställningstaganden till och agerande i de konflikter och motsättningar som allt mer genomsyrade samhället.

En del av denna kamp fördes på kommunalpolitikens arena och del fyra i avhandlingen ägnas just åt kommunalpolitikens nätverk. Syftet är här att ge en "bild av maktens och inflytandets mekanismer" genom en undersökning av vilka relationer de olika nätverken – bolagens, fiskarnas och de olika folkrörelsernas – hade till kommunalpolitiken och vilket inflytande de kunde utöva över den. Mindre överraskande framgår det att bolaget med sin ekonomiska makt också hade den politiska makten i Limhamn före det demokratiska genombrottet. Av större intresse är påvisandet att Cementbolaget med disponent Berg i spetsen gärna utnyttjade det religiösa nätverket vid sitt maktutövande, men också att arbetarrörelsens nätverk på olika sätt allt mer lyckades få in sina företrädare i maktens korridorer. Klart framgår också att arbetarrörelsen tidigt riktade in sin verksamhet mot den kommunalpolitiska arenan, om än mindre klart antyder studien att bolaget inte alltid försvarade utan stundtals underlättade arbetarrörelsens insteg i den kommunalpolitiska värmen. Här erbjuds öppningar för en framtida forsk-

ning kring den unga arbetarrörelses väg mot en ökad integration i det borgerliga samhället.

Del fem i avhandlingen rör sig mer direkt på individnivå och behandlar "hushålls, familjens och släktens nätverk". Ett första kapitel har sitt fokus på boendets nätverk. I en kortare men effektiv studie visas att kärnfamiljen dominerade boendet: här fanns inga storfamiljer eller något utvecklat inneboendesystem, inte ens av släktingar, vilket kopplas till den relativt goda tillgången på bostäder. Men här visas också att familjen för många, inte minst ensamstående mödrar, var en viktig och stödjande resurs.

De följande kapitlen ägnas enskilda personers nätverk. Först möter oss disponent Bergs närmaste man, ingenjör Anders Magnus Peterson Holme. Utifrån biografiskt material och dopvittnesanalyser växer här en bild fram av den avgörande roll som det religiösa nätverket, med länkar långt utanför Limhamn, spelade för Peterson Holmes såväl karriär som umgänge i Limhamn. I det senare fallet rörde det sig om ett påtagligt begränsat umgänge bland "sociala likar", vilket uppenbarligen avspeglade den tidens klassamhälle.

Från en annan social utgångspunkt gör sig detta klassamhälle också påmint i de följande kapitlen, som behandlar arbetarfamiljen Olssons nätverk. Grundmaterialet är här en dagbok, originellt nog förd kollektivt av makarna Olsson, båda frälsningssoldater. Anders Olsson, som var daglönare, senare förman, förde pennen under åren 1893–1897; från 1901 övertog hustrun Johanna, som bland annat sålde fisk i Malmö, författandet. Makarna Olsson betraktas här utifrån de nätverk och det sociala landskap som undersökts i tidigare kapitel. Med varsam hand och utrustad med en rad kompletterande metoder närmar sig Lundin dagboken och förmår utvinna kunskaper om makarna Olssons relationer till familj, släkt, vänner och det religiösa nätverket. Bilden blir mångfasetterad och inte minst visas de konflikter och motsättningsfyllda situationer som enskilda personer kunde ställas inför i nätverkens Limhamn: frälsningssoldaten Anders Olsson tillhörde det religiösa nätverk som ytterst styrdes av disponent Berg, men hans vardagliga umgänge var, heter det, "nästan uteslutande begränsat till arbetarklassen och fiskarbefolkningen". Dagboken vittnar också om hur daglönaren slets mellan religiös övertygelse och "klasskänsla" och hur han uppenbarligen ofta påtvingades frågan om i vilket nätverk han främst hade sin lojalitet. Åtminstone ges det en antydning om att i blockbildningarnas nätverksamhälle var det åtskilligt fler än makarna Olsson som ställdes inför svåra personliga avgöranden. Även här öppnar sig ett intressant fält för en framtida forskning: till omställningen från det agrara till det industriella samhället hörde uppenbarligen ett mer eller mindre tvingande krav att orientera sig i en allt mer organiserad värld genomsyrad av allt mer framträdande konflikter och motsättningar.

Avhandlingens avslutande sjätte del innehåller som sig bör en sammanfattande diskussion av studiens resultat. Huvudsakligen är det en systematisk genomgång

och diskussion av svaren på de fyra frågeställningar som restes inledningsvis. Till detta kommer ett avslutande men påfallande kort avsnitt med "en mer övergripande diskussion kring de sociala nätverken i lokalsamhället Limhamn". Detta är måhända förklarligt när antalet sidor i avhandlingen redan närmat sig 400. Ändå är det att beklaga att Lundin därmed inte gör sig själv och sin ambitiösa studie full rättvisa.

Mellan teori och empiri

Utan tvekan har avhandlingen om *Näten på Limhamn* i flera bemärkelser sin avgörande styrka i den empiriska undersökningen. Lundin ger prov på en imponerande energi när det gäller att i arkiven spåra upp och sedan hantera ett brett och omfattande material. Men han visar även på en utvecklad förmåga att använda en rad olika metoder för att utvinna kunskap ur detta material – i den bemärkelsen lever avhandlingen upp till sin ambition att vara "metodprövande". Men den gör det även på ett annat, mer principiellt sätt. Avhandlingen kan nämligen ses som en plädering för en nätverksanalys som inte nöjer sig med en enkel kartläggning av nätverk och lämnar frågan obesvarad om vilken roll nätverken spelade i en konkret historisk situation. För Lundin utgör nätverksanalysen ett komplement till andra metoder och ansatser, men den rymmer också en närmare analys av det konkreta *inhållet* i nätverkens kontakter. På så sätt leder den i Lundins konkreta fall till en analys av maktförhållanden och diskussioner inom men också mellan nätverken, respektive av hur nätverken agerade eller utnyttjades för att nå ett inflytande på olika arenor, såsom den kommunalpolitiska. Därmed blir det också möjligt att ställa och söka besvara frågor om vilken roll nätverken spelade i den konkreta historiska situationen. Problemet på denna punkt i Lundins avhandling ligger snarast i frånvaron av denna mer principiella diskussion kring nätverksanalysen och vilket bidrag hans egen studie ger till den.

Detta tangerar ett mer allmänt problem med avhandlingen som kan uttryckas som att den rymmer en potential som inte fullföljs. Den avslutande, sammanfattande delen rymmer huvudsakligen en redovisning och diskussion av studiens "empiriska" resultat. Det innebär att den dialog som förs inledningsvis med den tidigare forskningen och som leder fram till studiens konkreta frågeställningar inte återupptas och fullföljs utifrån de egna resultaten – så uteblir på flera områden diskussionen om avhandlingens bidrag till forskningsfältet. En liknande brist återkommer i frånvaron av en avslutande reflektion över de teoretiska inspirationskällornas och utgångspunkternas fruktbarhet och problem. Det sammantagna resultatet blir ett intryck av att förutsättningarna inte fullt ut tagits till vara till en avslutande reflektion över relationen mellan den empiriska studien, forskningsläget och de teoretiska utgångspunkterna.

Detta är att beklaga just därför att avhandlingen tar upp en rad kontroversiella och komplicerade begrepp och Lundins konkreta analys har förutsättningar att

värdefullt bidra till den fortsatta diskussionen. Sålunda är en ambition att bestämma och använda ett Bourdieu-inspirerat klassbegrepp med motiveringen att detta inte bara är relationellt utan även rymmer en subjektiv aspekt. Nu ger den konkreta studien intryck av att ett sådant klassbegrepp har sina både för- och nackdelar. Något förenklat tycks det som att det reser närmast oöverstigliga hinder i analyser på mer övergripande nivå av ett samhälles klasstruktur och dess förändringar medan det har en helt annan potential vid mer intensiva analyser närmast på individnivå – men sådana reflektioner och eventuella slutsatser i sammanhanget av den egna studien lämnar Lundin över till läsaren och, förhoppningsvis, en framtida diskussion.

En annan ambition är att använda ett maktbegrepp som ger möjligheter att analysera "hur makt fungerar på såväl aktörs som strukturell nivå". Här hämtas inspiration från sådana storheter som Weber, Gramsci och Foucault. Men här, liksom i fråga om genusbegreppet, hade det varit önskvärt med en mer ingående diskussion av hur det teoretiskt bestämda begreppet har omvandlats till analytiskt instrument för den konkreta studien, vilket i sin tur hade skapat bättre förutsättningar för en avslutande utvärdering av dess fruktbarhet respektive problem. Detta närmar sig en generell iakttagelse kring Lundins begreppshantering, nämligen att diskussionen hade kunnat föras längre om den konkreta instrumentaliseringen av de teoretiskt bestämda begreppen men även om relationen mellan dem. Resultatet har blivit en del kvarstående oklarheter om relationen mellan de teoretiska utgångspunkterna och den konkreta analysen, vilket som sagt försvårar en utvärdering av de ansatser som begreppen inspirerat till. Det bör dock understrykas att detta inte innebär ett ifrågasättande av valet av avhandlingens centrala begrepp, tvärtom. Snarare bör det framhållas som en styrka hos avhandlingen att den på nytt aktualiserat och gett sig i kast med en rad erkänt svårbemästrade begrepp. Vad som dock kan efterlysas är snarast en liknande djärvhet hos Lundin att öppet diskutera och utvärdera de valda begreppens möjligheter och problem.

Inspiration till fortsatt forskning

Så kan det hävdas att *Näten på Limhamn* inte bara inbjuder till utan också erbjuder ett påtagligt brett empiriskt underlag för en fruktbar och inspirerande begreppsdiskussion och att den kan stimulera till konkreta historiska analyser, inte bara på det aktuella området. Men Lundins avhandling ger också av andra anledning stimulan till fortsatt forskning. Utan tvekan är detta en studie som fördjupar kunskapen om det lokala samhällets omdaning under såväl som betydelse för det industriella genombrottet, men också om de enskilda individernas situation och handlingsmöjligheter – om de nu tillhörde klassamhällets översta eller understa skikt. I det senare fallet visar Lundins studie med dess breda metodarsenal och källmaterial möjligheter att närma sig levnadsvillkor och tankar hos inte

bara "dem däruppe" utan även "dem därnere", de som likt makarna Olsson dagligen inte bara tvingades oro sig för brödfödan utan även slets mellan olika lojaliteter och drömmar. I det förra fallet kan nya frågor ställas kring den unga arbetarrörelsen och dess orientering i det framflyttande kapitalistiska industrisamhälle som skapade den klass som nu skulle organiseras men som också gav upphov till drömmar om hur detta samhälle skulle kunna omdanas eller helt enkelt vältas över ända. Här visar Lundins studie att ett lokalt perspektiv på denna politiska och fackliga rörelse kan kasta nytt ljus över frågan om reformismen inom svensk arbetarrörelse. Till den bilden hör frågan, vilket också studien visar, hur de dominerande krafterna i det borgerliga samhället förhöll sig till arbetarklassen och dess organisationer. Ur det perspektivet blev den kommunalpolitiska arenan uppenbarligen allt mer en mötesplats för olika, allt mer organiserade intressen i lokalsamhället. Detta reser i sin tur frågan i vilken utsträckning denna arena, medvetet eller omedvetet, blev till en av de mekanismer eller instrument som bidrog till att den unga arbetarrörelsen allt mer integrerades i det borgerliga samhället.

*Lars Ekdahl**

* Fakultetsopponent